

Dr Ismet Kasumović

DVIJE VERZIJE HRONIKE O MEKAM-I IBRAHIMU

Pored brojnih djela iz oblasti teologije, filozofije, tesavvufa, prava, filologije i poezije, naša kulturno-historijska baština na orijentalnim jezicima sadrži i znatan broj djela iz historije, putopisa, hronike i drugih sličnih disciplina gdje se ističu djela nekolicine autora kao naprimjer: Pečevija, Kodže Muerniha, Matrakčija, Bašeskije i Muvekita koji su poznati kao historičari i hroničari, te nekih pisaca koji su, pored glavnih djela, iza sebe ostavili i manje radove iz navedenih oblasti. Među značajnija djela iz ove grupe spada i hronika Ali-dede Bošnjaka posvećena Mekam-i Ibrahimu pod naslovom »*Tamkînu l-Maqâm fî Masğidi l-harâm*« (Postavljanje Mekama u Časnom Mesdžidu), odnosno »*Fadlu l-Maqâm wa l-Masğidi l-harâm*« (Vrijednosti Mekama i Časnog Mesdžida), koliko nam je poznato, do sada najkompletnije i najznačajnije djelo o ovom objektu. Budući da je do sada malo proučavana tako da je ostala skoro nepoznata u širem opusu ovog pisca odlučili smo da je u ovom radu u najznačajnijim crtama predstavimo.

Kao što je poznato Ali-Dede Bošnjak napisao je veći broj djela iz oblasti kulturne historije, teologije, filozofije i tesavvufa koja su, uglavnom, sufijski intonirana, a formirao se najvećim dijelom na klasičnoj arapskoj, historijskoj i sufijsko-filozofskoj literaturi. Osobito na djelu Sujutija i Ibn Arabija, dva istaknuta prethodnika iz oblasti kojim se on bavio.¹ U tom smislu sva njegova djela uključujući i hroniku o Mekam-i Ibrahimu, napisana su u skladu sa, za njega karakterističnim znanstvenim postupkom, a ovo djelo uklapa se, kao što ćemo vidjeti, u onu literaturu koja ostaje na tragu prethodnika i slijedi već izgrađenu arapsku klasičnu shemu na kojoj je zasnovana »svjetska hronika« koja je, kao što se to u literaturi uglavnom ističe, započinjala stvaranjem svijeta prema židovsko-kršćenskoj predaji da bi to, potom, bilo iskorišćeno kao uvod u opisivanje događaja od hidžre.² U ovoj vrsti hronike navode se, uglavnom, sve verzije o određenom događaju od njegovih očevidaca do samog au-

¹ O Ali-Dedeu Bošnjaku vidjeti opširnije:

Safvet beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo, 1912, str. 33—39; M. Handžić, *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo, 1933, str. 28—29, 46—47; H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973, str. 97—101; Ismet Kasumović, *Filozofsko-sufijsko učenje Ali-Dede Bošnjaka* (doktorska disertacija), Filozofski fakultet, Sarajevo, 1987.

² Usp. Mirjana Gross, *Historijska znanost*, SNL, Zagreb, 1980, str. 53.

tora sa tačnošću u datiranju, ali često bez isticanja bilo kakvog stava autora. Pri tom, kao što je karakteristično za literaturu u srednjem vijeku, ne ispituju se same obavijesti nego se autori »pouzdavaju u vjerodostojnost lanca informatora o čijem kontinuitetu nužno ovisi stupanj istinitosti njihove priče«. ³ Tako su nastala brojna enciklopedijska historijsko-geografska djela, opsežne zbirke biografija istaknutih ličnosti s različitih područja orijentalno-islamskog političkog i kulturnog života, te brojne lokalne historije, odnosno, hronike gradova ili pojedinih značajnijih objekata. Među ovim hronikama posebno se ističu hronike velikih gradova: Bagdada, Damaska, Kaira, Meke i td., te svetih mjesta Meke i Kudsa (Jerusalima) koja su bila predmet pisanja i istraživanja brojnih učenjaka.

Poticaj za pisanje hronike o Meki, odnosno Kabi kao kibli i središtu islamskog svijeta bio je u obavezi hodočašća ovog mjesta, okretanja u namazu prema njemu i vršenju određenih ritualnih obaveza tu za vrijeme hodočašća ili obične posjete ('umra). Među najpoznatije hronike o ovom gradu i Kabi ubrajaju se djela: Abû l-Walîd al-Azraqîja (umro 219/834.), Abû Abdillâh Muhammed b. Ishâq al-Fâkihîja (umro 272/885.), Taqîyyiddin Muhammad b. Ahmad al-Fâsîja (umro 832/1429), Hafiz Nagmuddin Omera b. Fahda (umro 885/1480.) i Qutbuddin al-Hanafîja. ⁴ Međutim, pored hronika ovih pisaca o Meki, u različitim krajevima islamskog svijeta, o Kabi su pisani i posebni priručnici sa uputama za obavljanje hadža, a poznati su i brojni putopisi sa hodočašća među kojim su značajni i putopisi nekih naših ljudi. ⁵ U tom kontekstu treba spomenuti i Ali-Dedeovu hroniku o Mekam-i Ibrahimu koja, iako je u metodološkom postupku i načinu obrade svog predmeta na tragu gore navedene literature, razlikuje se od ovih djela po tome što je posvećena jednom od objekata iz šireg ansambla Harema Kabe, te po tome što je izrazito sufijski obojena. Kao takva ona obuhvata podatke do kojih je autor došao od perioda stvaranja svijeta, pa do kraja šesnaestog stoljeća uz niz zanimljivih opservacija o mjestu i ulozi ovog objekta na putu postizanja spoznaje i vrline, odnosno, dostizanja stupnja muršida u halvetijskom redu.

Ovo djelo Ali-Dede Bošnjak napisao je 1001/1592-93. g. u Meki povodom rada na rekonstrukciji Mekam-i Ibrahimu. Naime, budući da je bio postavljen za nadzornog organa, odnosno, organizatora ovog poduhvata i čuvara Mekam-i Ibrahimu u isto vrijeme »carskom zapovijedi« (*bi l-amri l-humâyûnî*) ⁶ što je bila izuzetna čast i izraz povjerenja, uporedo sa radom na restauraciji objekta i nadzoru nad

³ Ibid. str. 53.

⁴ *Die Chroniken der Stadt Mekka*, ed. Wüstenfeld, bd. I-IV, Leipzig, 1857—1861.

⁵ Među ovim putopisima poznati su i putopisi na hadž naših pisaca kao što su: Hadži Jusuf Livnjak (Usp. Šabanović, n. d. str. 252—259), Ahmed Svirac (Usp. Ibid. str. 589), Muhamed Krpo, Muhlisi i dr.

⁶ Hazim Šabanović navodi Bašagićevu pretpostavku da mu je ta misija bila povjerena na prijedlog Derviš-paše Mostarca koji je tada bio sultanov savjetnik (muhasib) i imao znatan uticaj na dvoru. Usp. S. Bašagić, *Bošnjaci...*, str. 38, H. Šabanović, *Književnost...* str. 97.

tim poslom, on se kao pisac prihvatio i posla na sakupljanju građe i pisanju traktata (hronike) o ovom objektu.

Do sada su poznata dva sačuvana primjerka ovog traktata koji, ustvari, predstavljaju dvije različite verzije djela, pa tako pored »Predavanja o prvim stvarima i kazivanja o posljednjim događajima« napisanog u dvije varijante⁷ imamo još jedno djelo ovog autora sačuvano u dvije verzije s tom razlikom što je ovdje, kao što ćemo vidjeti, u drugoj verziji izmjenjena i formalna struktura i naslov djela što ukazuje na izuzetnu revnost pisca koji se svojim djelima iznova vraćao da bi ih dopunio, odnosno proširio i dotjerao. Prva, vjerovatno starija verzija ovog traktata čuva se u biblioteci Suleymaniya kth. u Istanbulu pod naslovom: »*Tamkînu l-Maqâm fi Masğidi l-ḥarâm*«⁸ (u daljem tekstu: »*Tamkînu l-Maqâm*») i nedostaju joj dva zadnja lista pa ne raspolazemo podacima o prijepisu. Pretpostavljamo da je to, ustvari, bio tekst prvobitnog izvještaja sultanu nakon završenih radova na restauraciji objekta! Međutim, druga, opširnija verzija djela je pod naslovom: »*Fadlu l-Maqâm wa l-Masğidi l-ḥarâm*« (u daljem tekstu: »*Fadlu l-Maqâm*») koja se nalazi u Nacionalnoj biblioteci Egipta u Kairu⁹ predstavlja, kao što ćemo vidjeti, dosta opširniju i potpuniji traktat, a sačuvani rukopis je nastao relativno kasno, tačnije, prije oko sto pedeset godina (prijepis potiče iz 1261/1845. g.) što ukazuje da u arapskom svijetu vjerovatno postoji još neki primjerak sa kojeg je prepisan ovaj rukopis.

Uvidom u navedene rukopise konstatirali smo niz razlika kako u formalnoj strukturi tako i u ukupnom sadržaju djela, iako, s druge strane postoji i niz zajedničkih elemenata koji predstavljaju, po našem mišljenju, dovoljan razlog da se govori o istom djelu, pa ćemo to nastojati pokazati i u našem tekstu.

Po strukturi ovaj traktat sličan je njegovim drugim djelima što, pored ostalog, omogućava i njegovu lakšu identifikaciju. Napisan je dosta dobrim i tečnim arapskim jezikom uz korištenje terminologije prepoznatljive u njegovom širem opusu. Stoga se ranije nastala djela pisca nameću kao nužna pretpostavka za razumijevanje i ovog traktata od invokacija do završne besjede, kolofona.

Razlike, odnosno sličnosti između dvije rukopisne verzije djela evidentne su od samog početka iako obadvije počinju istim riječima: »*al-ḥamdu lillâh*« (Hvala Allahu) što je, uostalom karakteristično za većinu djela iz ovog perioda. Nakon toga u prvoj verziji stoji: »*al-laḏi aqâma ḥadrata l-Maqâm*« (koji je podigao Časni Mekam). U drugoj

⁷ Njegovo prvo djelo pod naslovom »*Muḥâdarâtu l-awâ'il wa mušâmarâtu l-awâ'hira*« (Predavanja o prvim stvarima i kazivanja o posljednjim događajima) napisano je u dvije verzije o čemu on piše u uvodu. Usp. Ali-Dede as-Sikatwârî al-Bosnawî, *Muḥâdarâtu l-awâ'il wa mušâmarâtu l-awâ'hira*, Dâru l-kitâbi l-'arabi, Bayrût-Libnân, 1398/1987, str. 3.

⁸ Ali-Dede al-Bosnawî, *Tamkînu l-Maqâm fi Masğidi l-ḥarâm*, Istanbul Suleymaniya kutuphanesi, Esad. ef. br. 3814/1, ta'liq, fol. 4—32. Nedostaju zadnja dva lista.

⁹ Ali-Dede al-Bosnawî, *Fadlu l-maqâm wa l-Masğidi l-ḥarâm*, al-Qâhira, Dâru l-kutubi l-qawmiyya, h-8304, prepisao Muhammad Naš'at b. Hussayn al-Hilmi, 27. redžeba 1273/1856.

verziji, međutim, iza imena »Allahu« ubačeno je: »Mudrom i Sveznajućem« (*al-Hakîmi l-'allâm*). Nakon toga u prvoj verziji slijedi rečenica: »naspram Vrata Svete Kluće« (*qibâlata Bâbi Bayti l-harâm*), a u drugoj: »naspram ikible svjetova« (*qibâlata qiblâti l-anâm*) itd.¹⁰ Ukratko: u uvodu obadvije verzije autor se obraća Allahu, zahvaljuje mu se što je uspostavio Mekam-i Ibrahim ispred ulaza u Harem, što ga je učinio mjestom klanjanja i jasnim znakom u proticanju vremena. Međutim, u drugoj verziji nalazimo daleko više detalja i atributa uz pojedina imena i ličnosti. Tako on ovdje posebno ukazuje na značaj ovog lokaliteta u povjesti upućujući na ovo mjesto kao zemaljsko rodno mjesto čovjeka koji se na njemu našao po izlasku iz raja čime, ustvari, započinje, kako autor naglašava, put u kraljevstvo temporaliteta, početak i kraj bitka (*iftitâhu l-wuğûd wa l-ihtitâm*).¹¹ Stoga se ovo ističe kao što je i utvrđeno u islamu, kao mjesto hodočašća sve dok je čovjeka na Zemlji.

Pored uobičajenih fraza u pogledu blagoslova na vjerovijesnika, prvu četvoricu halifa, posebno Aliju i njegove sinove, te druge ashabe (drugove) koji su, u skladu sa poznatim stavom: »zvijezde vodilje na putu« *nuğûmu l-hudâ*)¹² on u ovom dijelu traktata navodi i neke podatke iz tradicije u prilog afirmaciji Mekam-i Ibrahima i razložnosti pisanja o njemu ukazujući posebno na vezu sa božjim poslanikom Ibrahimom koji je podigao Hram.

U ekspoziciji koja, kao što je uobičajeno, počinje sa klasičnim »*Amînâ ba'd*« (»Potom«,) autor, u skladu sa svojim poimanjem vremena i konceptom povijesti, ističe zaslugu sultana Murata III koji je, po njegovom mišljenju, obilježio kraj prvog milenija savijezda Vage (*al-Mîzân*) i početak prvog stoljeća drugog hidžretskog milenija, njegove omiljene teme koja je na ovaj ili onaj način prisutna i u drugim njegovim djelima počev od »Predavanja...« Među uspjesima ovog sultana on, pored ostalog ističe, osvajanje dvije velike pokrajine (*al-'Irâqayni l-'azîmayn*) i Demir Kapije gdje su »iskorijenjene žile hereze« tj. kizilbaša¹³ što mu, po njegovom mišljenju, obezbjeđuje časni naziv »*Hâqânû l-hawâqîn*« (Car careva):

»Sultan milenijskog, muradovskog, osmanskog stoljeća kojim je Allah obnovio kraj posljednjeg stoljeća prvog milenija i početak drugog milenija tako da je on »obnovitelj milenija i stoljeća« odnosno, njihov dovršitelj u toku čije vladavine se pokazala tajna početka i svršetka što predstavlja veliku osobinu i sretnu okolnost za sve nas koji smo u sjenci njegove pravičnosti. To je njegova ekselencija, dar milosti i plemeniti halifa, sluga dva časna harema, osvajač dvije velike pokrajine posredstvom kojeg je Allah osvojio Glavnu kapiju poznatu kao Demir Kapija i čijom je odvažnošću iskorijenjena hereza iz krajeva dva Iraka, arapskog i perzijskog koje je on, potom sasta-

¹⁰ Usp. *Tamkinu l-maqâm*... fol. 4b, *Fadlu l-Maqâm*... fol. 2b.

¹¹ *Fadlu l-Maqâm*..., fol. 3a.

¹² Usp. *Ibid.* fol. 3b.

¹³ Ovim pitanjima on je posvetio i svoju poslanicu pod naslovom »*Risâlatu l-intîşâr li qidwâti l-ahyâr*« (Poslanica podrške uzoru dobrih) od koje je do sada koliko je nama poznato sačuvano devet manuskripata koji se nalaze u zbirkama u Istanbulu, Beču, Parizu i Moskvi.

vio. On je prvi koji je uzeo naziv »Car careva« među njegovim djelovima, gazijama, Allah meka je s njim zadovoljan.¹⁴

U drugoj verziji, međutim, ovaj tekst dosta je jasniji i potpuniji, a počinje riječima: »Naredio je sultan... da se obnovi Mekam-i Ibrahim« itd. tako da cijela rečenica djeluje smislenije i to ne samo kao puška deskripcija nego kao umetnuta glagolska rečenica koja uz informaciju o radnji daje i attribute sultana.¹⁵ Poređenjem teksta dvije verzije stiče se utisak da je prepisivač na ovom mjestu pogriješio izostavivši nekoliko riječi što će se ponoviti, kao što ćemo vidjeti, i na nekoliko drugih mjesta, pa nam se zato rukopis druge verzije čini tačnijim i pouzdanijim!

U trećem dijelu traktata, uvodu, pisac zatim navodi motive za pisanje djela ističući u posebnoj napomeni značaj rekonstrukcije ovog objekta i brige vladara o ansamblu Kabe čemu su svi prethodni vladari pridavali veliki značaj. Među njima on posebno ističe drugog halifu Omera koji, po mišljenju autora, služi kao primjer brige o ovom objektu, ali i uspjeha i moći koju je imao u toku svoje vladavine.

U pogledu strukture, pa i sadržaja i u ovom dijelu ima značajnih razlika između dvije verzije. Naime, druga verzija je i ovdje opširnija, a izmijenjen je čak i redosljed pojedinih rečenica. Tako na primjer prva rečenica prve verzije: »... pa se obratit Allahu moleći za dozvolu da napišem traktat...« itd. nalazi se na kraju uvoda druge verzije.¹⁶ Pored toga, ove razlike su nagoviještene i u »*unwanu*« (naslovu) gdje se daje sadržaj i naslov traktata. U prvoj verziji ovaj tekst glasi ovako: »Strukturirao sam traktat u četiri poglavlja o vrijednostima Mekama nakon što sam ga naslovio: »*Tamkînu l-Maqâm fi Masğidi l-ḥarâm*« (Postavljanje Mekama u časnom Mesdžidu)¹⁷ dok u drugoj verziji nalazimo slijedeće riječi: »Strukturirao sam traktat o Mekama u sedam prizora i završetak u skladu sa brojem obilazaka oko svete Kuće (*tawâf*) i brojem pretrčavanja između Safe i Merve (*sa'y*) budući da je sedam osnovni i najuniverzalniji broj...«¹⁸

Prema tome, u drugoj verziji izmijenjen je i naslov djela dok značajne razlike postoje i u strukturi navedenoj uz naslov. Naime, prva verzija strukturirana je na slijedeći način:

1. Prvi dio (*ar-Ruknu l-awwal*): Povodi objavljivanja stavka o značaju Mekama, o razlozima njegovog postojanja na određenom mjestu, o vijestima i podacima iz komentara i hronika.

2. Drugi dio (*ar-Ruknu t-tâni*): Pitanja u vezi sa značajem namaza iza Mekama, molitva džina i poslanika koji su ga uzimali za kiblbu, te mjesto molitve.

3. Treći dio (*ar-Ruknu t-tâlî*): Tajne Mekama kroz aluzije duhovno oplemenjenih poput onih Velikog Učitelja u »Mekanskim otkrovenjima«, pisca djela »*Arâ'isu l-Qur'ân*« i drugih učitelja gnose.

¹⁴ *Tamkînu l-Maqâm*..., fol. 4b, 5a.

¹⁵ *Faḍlu l-Maqâm*..., fol. 3b, 4a.

¹⁶ *Tamkînu l-Maqâm*, fol. 5a, *Faḍlu l-Maqâm*, fol. 4a.

¹⁷ *Tamkînu l-Maqâm*, fol. 5a.

¹⁸ *Faḍlu l-Maqâm*, fol. 4b.

4. Četvrti dio (*ar-Ruknu r-râbi*): Evaili mekanskih mekama, rituala, znamenja, obreda i menara; evaili o dobrim djelima u njenom (mekanskom) hramu, Allah neka poveća njen značaj i veličinu do Sudnjeg dana...¹⁹

Međutim, kao što smo spomenuli, u drugoj verziji traktata struktura je dosta izmjenjena što daje povoda da se govori o zasebnom dijelu. To izgleda ovalko:

1. Prvi prizor (*al-Mašhadu l-awwal*): Povodi objave stavka o Časnom Mekamu i njegovim znamenjima.

2. Drugi prizor (*al-Mašhadu t-tâni*): Stajanje Ibrahimovo na Mekamu nakon što je podigao Božju Kuću i njegov poziv na hodočašće ovog mjesta svim ljudima do Sudnjeg dana.

3. Treći dio (*al-maqşadu t-tâli*): Mjerenje Mekama, po dužini i širini, odnosno lokacija Mekama prije islama i u islamu?

4. Četvrti prizor (*al-Mašhadu r-râbi*): Povod premještanja Mekama na njegovo sadašnje mjesto, godine 1001/1592.

5. Peti prizor (*al-Mašhadu l-hâmis*): Tajne Mekama i njegova znamenja kod gnostika.

6. Šesti prizor *al-Mašhadu l-sâdis*): Evaili Meke, obredi, sastajališta, žrtvovanja i mekama.

7. Sedmi prizor (*al-Mašhadu s-sâbi*): Posebni, Ibrahimovi evaili, specifičnosti i karakteristike.

Završetak, (al-Hâtima): odnosno, završno poglavlje podijeljeno je na četiri dijela (*al-maqşad*) u skladu sa brojem četiri, četiri temelja Kuće, broju temelja i strana svijeta:

1. Prvi dio (*al-maqşadu l-awwal*): Projekat gradnje Mekama ispod časnog kubbeta (kupole).

2. Drugi dio (*al-maqşadu t-tâni*): Projekat gradnje Musalle iza Mekama a to je danas Mekam imama Šafije na kojem se obavlja kolektivni namaz i namaz za obilazak (*tawâf*).

3. Treći dio (*al-maqşadu t-tâli*): Mjerenje Mekama, po dužini i širini na prvom, Omerovom mjestu.

4. Četvrti dio (*al-maqşadu r-râbi*): Hudžet o sadašnjoj izgradnji na mjestu gdje postoji od vremena Omera.²⁰

Pored navedene opće sheme traktata razlike između dvije verzije evidentne su i u nekim drugim detaljima u tekstu, posebno u strukturi pojedinih poglavlja iako ima dosta potpuno istih mjesta. Tako na primjer, prvo poglavlje prve verzije traktata autor je podijelio na pet glava (*al-maqşad*) u kojima razmatra sljedeća pitanja: povodi objave stavka o Mekamu, postavljanje Mekama na njegovo pravo mjesto, utvrđivanje lokacije objekta u predislamskom periodu, stajanje Ibrahima na Mekamu, objava hodočašća i smisao Mekama. Podatke za razmatranje navedenih pitanja on crpi najvećim dijelom iz

¹⁹ *Tamkinu l-Maqâm*, fol. 5a.

²⁰ *Fadlu l-Maqâm*, fol. 5a.

poslaničke tradicije (*ḥadīṭ*), a potom iz klasične arapske literature kao što su: poznati Sujutijev komentar »*ad-Durru l-manṭūr*« (Rasuti dragulji), »*Kitābu l-ḥaywān*« (Djelo o životinjama) ad-Damirija, »*Tārīḥu Makka*« (Historija Meke) al-Azraqiya i mekih drugih autora. Pridržavajući se uobičajene metodologije u ovih pet glava on navodi niz podataka iz djela spomenutih autora ističući značaj ovog hrama u širem ansamblu Kabe, te njegov historijat i metafizičku utemeljenost od najstarijih vremena. Kao što je slučaj i u drugim njegovim djelima, podatke iz navedene literature i izvora on ne provjerava, nego ih taksativno nabraja vjerujući u nepovrijedivi autoritet ovih autora. (Uostalom, naveli smo da je to bilo i obilježje srednjovjekovne historije, osobito hronike). Jedini kriterij kojeg se pridržavao u pisanju djela bio je da ovi podaci ne budu u suprotnosti sa tekstom Kur ana. U tom kontekstu on se od samog početka poziva na autoritet Knjige, a potom navodi podatke iz literature, prije svega Sujutija prema kojem je Mekam jedan od dva dragulja iz raja, pa stoga zaslužuje i posebno štovanje. Budući da se našao na mjestu na kojem je, prema predanju, Adem stupio na Zemlju po izlasku iz raja, on predstavlja rodno mjesto ovozemaljskog iskustva čovjeka, njegovo prvo iskušenje na zemlji. Po mišljenju Ali-dede to je i razlog što je Ibrahim gradeći Kabu upravo to mjesto izabrao za njeno mjesto kako bi bilo mjesto molitve u znak zahvalnosti čovjeka za dobra ovog svijeta.²¹ Ovakva funkcija Mekama sadržana je i u dovi (molbi) Omera da to bude mjesto molitve, nakon čega je, prema predaji i objavljen stavak Kur ana koji to pitanje reguliše.²² Pored niza drugih podataka u prilog ovog stava Ali dede navodi da je to, po mišljenju urvaženih učenjaka »časni dragulj iz raja«²³, božanski znak koji svjedoči o početku povijesti i putovanju čovjeka. U pohvalu Mekama on je spjevao sljedeće stihove:

*Divan li je ovaj Mekam
Divan li je ovaj mešhed
To je Mekam i Musalla
Blago kamu što je ovdje
Bio prijesto našeg oca
Popeo se na njeg Halil
Okreno se prema nebu
Svako pozvan odziva se
O ti znače, o mekanski*

*Ibrahimov, mir nek je s njim
u njemu su krupni znaci
utočište svim ljudima
našao se ispod stopa
došao iz Kuće mira
pozivom na hodočašće
pozivajuć Svetoj kući
hodočašću do Dana suda
neka tako vječno traje²⁴*

Gornji stihovi napisani su na osnovu znanih podataka iz predaje, ali su istovremeno i izraz obuzetosti autora Transcendencijom čiji znak je i Mekam o kojem je autor sanjao dok je radio na njego-

²¹ Usp. *Tamkinu l-Maqâm*, fol. 6a.

²² *Ibid.* fol. 5b, 6a.

²³ *Ibid.* fol. 7a.

²⁴ *Ibid.* fol. 7b.

to obilato koristi. Uz to, svoje stavove o Mekamu navodi u sljedećim stihovima koje je napisao 982/1574 kao što navodi u prvoj verziji:

<i>Kabo ljepote, srce bitka</i>	<i>Kiblo, Kućo Onog kome se klanja</i>
<i>Kabo ljepote zaljubljenih</i>	<i>Vrtu sjaja i svjedočanstva</i>
<i>Ti nisi drugo do svjetlo Boga</i>	<i>Izvor izljeva i dobrote</i>
<i>U tebi časní Mekam sja</i>	<i>Mjesto molitve odanih sedži</i>
<i>Tajna molitve i ukras u njemu je</i>	<i>Koliko tu je jeznakova Voljenog³⁵</i>

U drugoj verziji on navodi iste, ali nešto izmjenjene stihove:

Kabo ljepote, srce bitka
Vrtu sjaja onih što spoznaju
Ti nisi drugo do svjetlo Boga
Izvor mirisa i dobrote
U tebi je Mekam, Mekam Halila
Divne li musalle za sve što sedžu čine
Tajno molitve, ukrasu bitka
Koliko u tebi je znakova Voljenog³⁶

Ovi stihovi, kao uostalom i mnogi njegove stavovi o Mekamu, pisani su pod direktnim uticajem Ibn Arebija čije stihove o Mekamu donosi na kraju ovog poglavlja. U njima nalazimo maltene iste prizore i ideje o Kabi i Mekamu.

U četvrtom poglavlju prve verzije djela, odnosno šestom i sedmom prizoru druge verzije on prelazi na historiju Mekama koju izlaže kroz »evaille«, svoje omiljeno sredstvo koje je prihvatio od Sujutija. Da bi dao što kompletnije historijski prikaz objekta, on ovom prilikom koristi i građu sakupljenu u svom prvom djelu »Predavanjima« koje je kompletno u znaku »evaila«. Uostalom, tu je posvetio i posebno poglavlje ovom objektu. Međutim, u ovom traktatu on navodi niz novih podataka što doprinosi upotpunjenju slike o Mekamu stečene u Predavanjima. Između ostalog, on ovdje navodi evaile koji se odnose na tretman ovog hrama od strane islamskih vladara, osobito osmanskih sultana koji su mu poklanjali posebnu pažnju vjerujući da im taj čin donosi sreću i radost budućih osvajanja. Tu ističe njihove zasluge za opravak Kabe i Mekama, izgradnju vodovoda do ovih objekata. Među njima posebno mjesto zauzimaju sultan Sulejman koji je izvršio restauraciju najvitalnijih objekata u ansamblu Kabe, zatim sultan Selim koji je započeo sa restauracijom Kabe, te njegov sultan, sultan Murat III koji je taj posao dovršio i započeo restauraciju Mekama. Pored njih u ovom poslu on ističe i druge velikodostojnike Carstva. Između ostalih, navodi zasluge supruge Rustem, paše koja je darovala sredstva za uređenje izvora

³⁵ Ibid. I, fol. 14a.

³⁶ Ibid. II, fol. 22b.

pitke vode i izgradnju zavije sa kuhinjom kapaciteta hiljadu ljudi, zatim sultana Mehmeda koji je uveo tradiciju slanja posebnog novca tzv. surre da se razdijeli sirotinji za vrijeme hadža, te Murata III, njegova sultana koji je uredio vode za abdest, ritualno pranje.³⁷

Pored ovih podataka, ovo poglavlje obiluje mizom podataka o Mekamu različite provenijencije i sadržaja tako da tu ulazi sve ono što je na bilo koji način vezano za ovaj objekat a ima početak odnosno kraj, tj. uključeno je u vremensko-prostornu dimenziju ovog hrama. Na kraju poglavlja on piše o gradnji Mekama, daje historijski pregled radova na rekonstrukciji i opravkama objekta i osnovne podatke o njegovim arhitektonskim osobinama. Svoj posao na ovom objektu on dovodi u vezu, odnosno upoređuje sa prvom rekonstrukcijom objekta u islamu koju je poduzeo drugi halifa, Omer ibn al-Hattab na početku prvog hidžretskog milenija. Budući da je njegov poduhvat na početku drugog milenija, u ovoj koincidenciji on vidi tajni smisao i veličinu djela Murata III, te nagovještaj njegovih budućih uspjeha sličnih onim koje je postigao drugi halifa, Omer. U zasluge sultana Murata III on, pored toga, ubraja obnavljanje nekoliko drugih značajnih mekama i hramova koji su tako urađeni da privlače pažnju gledaoca svojom ljepotom. Stoga je, po njemu, ovom sultanu mjesto među najistaknutijim osmanskim sultanima kakav je bio njegov djed Sulejman Veličanstveni sa kojima je Osmansko carstvo doživjelo svoju kullminaciju. O tome on piše sljedeće:

»Prvi koji je sagradio Mekam Ibrahimov početkom prvog milenija bio je naš gospodar Omer, Allah neka je s njim zadovoljan, i to nakon što ga je zahvatila poplava. On je došao iz Medine i utvrdio njegovu lokaciju nakon pravednog svjedočenja od strane ashaba, Allah neka je s njima zadovoljan, kao što je i bio u vrijeme poslanika, Allah ga blagoslovio i spasio.

Ja bih rekao: Prvi ko ga je podigao na početku drugog milenija jeste sultan Murat, Bog da ga pomogne, nagradi mu trud i ostvari želje u oba doma. Ovo se podudara sa renoviranjem Mekama početkom prvog milenija od strane našeg gospodina, Omera al-Fāruka, vladara vjernih, Bog neka je s njim zadovoljan. Navodi se: »Svakiom od vođa koji su u svoje vrijeme renovirali Mekam Allah će omogućiti osvajanje kao što je nagradio Omera al-Fāruka osvajanjima na Istoku i Zapadu. Smisao toga je u činjenici što je Mekam sišao iz raja sa prvim halifom čija je bio stolica u rajju. Isto tako, bio je stolica (prijesto) i Halifa za vrijeme gradnje Kuće i poziva na hodočašće koji se razliječio iznad brda. Pod njim se nalazi i njegovo stopalo. U tome je smisao božanskog potčinjavanja i nagrađivanja onog ko ima srca i sluha. Kao takav on je šehid. Onbio ga je sretni sultan i šehid Sulejman han početkom svoje vladavine, pa mu je Allah pomogao da osvoji velike utvrde i krajeve diljem istoka i zapada. Molimo Allaha da iz svog obilja pomogne i sultana milenijskog, muratovskog vremena čijim prisustvom je Uzvišeni Allah obnovio početkom drugog milenija njemu ravne mekame i hramove

³⁷ Usp. ibid. I. fol. 15a—30b. II fol. 27a—56b.

koji ljepotom izrade, pozlatom i sređenošću zapanjuju gledaoca. O njima je izrečena pohvala:

Kao da je dvorac Adna ukrašen iz Kuće mira
Spustile ga ruke Moćnih pozlatom i kalemima³⁸

Nakon ovih stihova slijedi završno poglavlje prve verzije traktata koje je posvećeno arhitekturi hrama i najznačajnijim potezima prilikom Ali-dedeove restauracije ovog objekta. On piše: »Osnovica Mekama je zelena. Nju smo obojili svjetlo zelenom kineskom bojom koja je trajna. Njeno zelenilo zanosi oči gledaoca. Nešto slično nije joj prethodilo u pogledu ljepote rezbarija i dekoracije.

Što se tiče detalja obješenog na kupoli musalle iza Mekama to je pozlaćeni kandilj na kome je u krug napisan stavak »An-nûr« te zapis (*al-wafaq*) »al-hû« također u krug. Oko kandilja nalazi se tugra Sulejmanova ukrašena nojevim jajima i resama od pozlaćene svile (kakve do danas nisu izvještene ni u jednom mekamu niti kupoli Harema. Na jajetu su napisana u krug dva stiha bijelim slovima na zelenoj podlozi:

Veličanje Mekama Allahovo je Za moj murad, želju moju
Tarih mi sugerirao moj prijatelj Vama je obnova mog Mekama
Po naredbi sultata jezikom Halila, mir neka je s njim.

Za umjetnike to je jedan od najljepših branograma. Što se tiče dva stupa oni su danas postavljeni na dvije zelene platforme od granita. Mi smo ih ukrasili izvanredno lijepim kineskim zelenkastim bojama i vještačkim rezbarenjem. Ploču smo ostavili meizrezbarenu i glatku kako bi se dala sultanu za ispis tariha. Na njoj će se, ako Bog da, napisati dva stiha od strane sultanova veličanstva kao što je stigao i poslat tarih časnog Harema po dovršenju sa stihovima među kojima je i tarih:

Tajni glas rekao je tarih Sultan Murat obnovio je Harem.

Na njihovim kapitelima nalaze se dvije mermerne osnovice koje su ranije bile od indijskog drveta pa su istrulile. Pozlatili smo ih različitim postupcima, gravurama i natpisima hadisa u vezi Kabe. Oko hadisa nalaze se stihovali u pohvalu Kuće i Mekama. Što se tiče prvog stupa od strane časnog minbera na njegovu kapitelu u kvadrat napisane su Riječi Ahmeda: »Ko učini hodočašće Kabi i posjeti moj grob poslije moje smrti isti je kao i oni koji me posjetio za životak«. Oko časnog hadisa napisani su stihovali u kvadrat, a to je osam stihovala u pohvalu Mekamu:

Kakav li je samo Mekam Ibrahimov, mir nek je s njim
Blago njemu, musalla je U njemu su vel ki znaci
Bio prijesto(?) našeg oca Došao iz Vrta mira

*Kao da je dvorac Adna
O знамени, o mekanski
Obnovio ga naš sultan
To je Murat sin Selimov
Kazao mu Ruh Qudusa
Datiramo je 1001/1592. g.*

*Preseljen iz Kuće mira
neka tako dalje vječno traje
s veličanjem i počasti
Stožer vijeka i imam
Sad obnovio si ti Mekam.*

Što se tiče stupa od strane Zemzema na njegovu gornjem dijelu naspram njegova parnjaka napisano je u obliku zvijezde (farqad) osam stihova u kojima se opisuje Mekam i hvale članovi Doma poslanika za koje nas je Allah obavezao u svojoj Časnoj Knjizi da ih volimo i štujuemo riječima: Reci: Ne tražim za ovo nikakvu nagradu od vas osim ljubav prema rodbini« (XLII, 23) (Drugi dio rečenice Korkut je čudno preveo »... osim da mu se dobrim djelima približite« (!?), a to su: potomci Alije, Aqila, Džafera i Abasa kojim je zabranjeno dati milostinju u znak veličanja i poštovanja budući da je to prljavi dio imetka. Napisani stihovi su:

*To je Mekam i musalla
Divni li su što dolaze
Članovi Doma su lađa
Članovi Doma su vođi
Gospodin gost svog vremena
Hasan, vrhunac vrline
Naši su gospodari svetiljke
Voliti ih dužnost nam je*

*Divan li je to Mekam
velikani i vođi
Svim ljudima utočište
I vodiči iz tmine
Priključio nas slugama Kabe
I još više predanosti (salam)
Što poredani su u nizu
O Harimi, s poštovanjem*

Rekao bih: Što se tiče četiri ugaona stupa od granita s unutrašnje strane Mekama s njima se spajaju olovne rešetke (prozori) na čijoj prednjoj strani su napisana imena bivših vladara, ne znamo da li pripadaju kome drugom (?). Na jednom je napisano ime sultana Qalawuna, Bog mu se smilovao, njegova (dova) i kronogram, na drugom ime kralja al-Ašraf, na trećem ime Qaytbaya, na četvrtom ime al-Gûrî sa dovama i hronogramima. Ovim restauriranjem mi smo napisali ime našeg sultana zajedno sa imenima njegovih slavnih predaka i dovama na mnogo mjesta kao što su na dva stupa naspram prednjeg dijela Mekama, a u unutrašnjosti i vanjskom dijelu na okruglim pločama. Pored toga revitalizirali smo tragove svih vladara. Naime, natpisi su bili izbrisani, pa smo ih uglačali i pozlatili. Ljudi su se velikodušno zahvaljivali sultanu što su revitalizirana djela svih islamskih vladara na tom časnom mjestu i uzvišenom hramu (*al-maqâm al-munîf*). Ovim je Mekam dobio na ljepoti budući da su se pokazale i zasluge drugih vladara. O njima je rečeno:

*Kako je lijep sluga
Kako je lijepa zemlja
Svak ispuni svoju želju
Božja milost na njih*

*U ovom časnom gradu
Velikih sultana
Izljev dobra u miru.
Da se prospe i izlije³⁹*

Ovo poglavlje u drugoj verziji nalazimo u drugačijem obliku, sa više detalja, pa ćemo ga donijeti u prijevodu budući da predstavlja u pravom svjetlu odnos između dvije verzije sa svim sličnostima i razlikama. On piše: Uvod: Znaj da je Mekam naziv za nebeski rajski dragulj koji je sišao iz Kuće mira prilikom pada Adema, mir neka je s njim, sa Crnim kamenom (*al-hağaru l-aswad*) kao što je navedeno u drugom prizoru. Jedno vrijeme je po silasku bio u Svelj kući, nekada izvan Kuće, ali povezan s njom, a jedno vrijeme je sjao na brdu Qubejs kao sjajna zvijezda. Nakon toga s njim se desilo ono što se desilo i sa Crnim kamenom zbog dodira pagana (*ahlu l-ğâhiliyya*) i idolopoklonika. Njegov sjaj i svjetlo je nestalo. Prestalo je, izbrisalo se, ugaslo se i skrilo njegovo svjetlo. Zašlo je božanskom mudrošću koju znaju plemeniti učitelji gnose. Što se pak tiče današnjeg stanja oko zgrade i iznad nje, uzduž i pokriješko ono je islamsko, omerovsko kao i ranije s obzirom na položaj izdvojenosti i status musalle kao što je ranije spomenuto. Naime, o njoj je objavljen časni ajet, pa je tako izdvojena od Kuće i učinjena musallom za hodočasnike Svetog hrama.⁴⁰ al-Azrakl je u njegovim dimenzijama i gradnji utvrdio ashabsku, omerovsku tradiciju tj. kako ga je izmjerio i postavio Omer al-Fâruq kao što je spomenuto. Nakon toga, ovaj objekat građen je više puta, ali u pogledu dužine i širine nije povećavan u odnosu na prvo stanje jer ukrašavanje natpisa, rezbarija i upisivanja imena vladara na natpisima koji su obnavljani u određeno vrijeme i koji su pronađeni prilikom restauracije dodavanje nije dozvoljeno. Ja bih rekao: Što se tiče posljednje, gradnje sultana Murata čijim prisustvom je Allah obnovio stvar zajednice tako da je najbolja i najljepša od svih prethodnih treba reći: Na Mekamu, na pločama bili su tragovi ranije gradnje, ali je Muratova gradnja nadmašila gradnje svih prethodnih vladara u Časnom Haremu i Uzvišenom Hramu u pogledu pozlate, dekoracije i svekolikog sklada. Allah neka ovjekovijeci njegovu vladavinu u materijalnom i duhovnom pogledu (*zâhîran wa bâtian*) te proširi odredbe njegove pravičnosti kopnom i morem. Uslišaj Bože!

U projektu Mekama-Musalle, u unutrašnjosti lože i njenom srednjem dijelu nalaze se prozori od mjedi sa dva krila koja se otvaraju. Na Časnom Mekamu izrađen je sanduk sa okvirima od željeza sa sve četini strane. Na njemu su željezna vrata sa dva krila koja se otvaraju i na koja se odozgo ulazi. U Mekamu se na trag stopala Halila, mir s njim, sipa voda koja se pije i kojom se blagosilja. Odatle se nosi u izvore.

Oko Mekama je ... (izostavljena riječ) od lijevanog zlata i srebra da bi se držalo časno kamenje što je detaljno navedeno u

³⁹ Ibid. I, fol. 30b.

⁴⁰ Usp. Qura'n, III/97.

traktatu »Dimenzije Kabe« i »Historiji« od al-Azrakija. Iznad Mekama je kupola premazana zlatom i lazur, a na sredini njenog unutrašnjeg dijela, kao centralni detalj i razvođe ispisana je dova Ibrahimova na koju ukazuje i odabranikov hadis: »Ana da'watu Ibrahim...« (Ja sam dova Ibrahimova). To su riječi Uzvišenog: »Gospodaru naš, pošalji im poslanika između njih da ih popravi i pouči Knjizi i mudrosti. Ti si zaista uzvišen i mudar«⁴¹ To je napisano na sredini kupole. Pored toga, između ajeta časnih napisane su riječi Uzvišenog: »... i očisti ovaj Hram Moj za one koji će ga obilaziti«⁴² itd. do kraja ovog mekanskog ajeta. Potom su napisane riječi Uzvišenog: »I oglasi ljudima hadž! — dolaziće ti.«⁴³ itd. Nakon toga, ispod ovog ajeta napisan je u krug ajet blagoslova (*âyatu s-salawât*)⁴⁴ te poznati salavat »... kao što si blagoslovio Ibrahima i njegovu rodbinu« itd. Kupola je postavljena na četvrtastu osnovu, a na svakom njenom uglu nalazi se pozlaćeni barjak što ranije takođe nije bilo. Na barjaku je dželiyy pismom, zlatom i lazur, u krug napisan početak sure »al-Fath« do riječi Njegovih »fawzan azîman« (veliki uspjeh)⁴⁵. U unutrašnjosti svakog ugla napisan je po jedan stih iz »Mekanskih otkrovenja« u obliku zlatnog sunca, zelenim pismom i dževher mastilom izvanrednog sjaja i ljepote. Prvi stih nalazi se od strane Svetog Hrama:

O Kabo Božja, živote moj

O stazo sretnih, moj pravi pute,

Drugi stih nalazi se ispred Hrama naspram Časnih vrata:

O Kiblo kojoj se okrećem

Iz svakog kraja i svake doline

Treći stih napisan je od strane Časnog minbera:

U tebi Časni Mekam sja

U tebi sreća je za robove sve,

Četvrti stih od strane bunara Zemzem:

Kućo mog Gospoda, svjetlo mog srca Zjenice oka, srce moje⁴⁶

Natpis iznad prozora napisan je krupnim zlatnim pismom. Svaki elif *dželi-nesh* pisma veći je od polovine lakta. Lijepa imena, njih dvadeset devet, zapanjuju um gledaoca pored ljepote izrade u krugu, različitih vrsta dekoracije u četvrtastom obliku, i podjele imena u uglovima pismom poznatog majstora. Svako ko ih vidi reći će da nešto takvo nije ranije bilo u časnim svetištima i uzvišenim hramovima (kao što je pri završetku i rečeno o časnom Mekamu

*Kao da je dvorac Adna
Spustile ga ruke moćnih
I oblici tih krugova
Uljepšale ajetima
O ti znače, o mekanski*

*preseljen iz Kuće Mira
pozlatom i kalemima
Zapisima s poštovanjem
Imenima, brojevima
neka tako vječno traje*

⁴¹ Ibid. II/129.

⁴² Ibid. XXII/26.

⁴³ Ibid. XXII/27.

⁴⁴ Ibid. XXXIII/56.

⁴⁵ Ibid. XLVIII/5.

⁴⁶ Usp. Faḍlu l-Maqâm, fol. 73b.

Kandilj obješen u sredini kupole spušta se iznad Mekama do oko jednog lakta, umjetni je i ne znamo koji vladar ga je izvjesio. Na njemu su pismena koja su izbljedom tokom vremena pa smo ih mi obnovili pozlatom i napisali dželi lazurom kasidu u pohvalu Mekama na osnovu vijesti i podataka koje smo našli u djelima tefsira i hadisa. Kasida o Mekamu koju je spjevao pjesnik povodom završetka Mekama Ibrahimovog:

<i>Kako je divan Mekam</i>	<i>Ibrahima, mir neka je s njim</i>
<i>Kako je divna musalla</i>	<i>U njoj su veliki znaci</i>
<i>Kako je divan mašhad</i>	<i>I stjecište za ljude</i>
<i>Blago njemu, dragulj je</i>	<i>i svetište islama</i>
<i>Fio prijesto našeg oca</i>	<i>Došao iz Vrtu mira</i>
<i>O Mekamu, ti Mekamu,</i>	<i>Što ispod stopala je</i>
<i>Pozvan je s njime prema nebu</i>	<i>Pozivajući Svetom hramu</i>
<i>Na njeg se pope Halil</i>	<i>Po zapovijedi za obznanom</i>
<i>Svaka duša odazva mu se</i>	<i>Dolazeći do Dana suda</i>
<i>To je hodočasnik što mu se odazvah</i>	<i>Od iskona, žene, ljudi</i>
<i>Raščupani i prašnjavi</i>	<i>pješice i jašući</i>
<i>O ti znače, o bekanski</i>	<i>neka tako vječno traje</i>

Ispod kandilja je obješeno zeleno jaje na kojem su napisana dva sjajna stiha jezikom Mekama, kronogram izvanredne izrade:

<i>Ja sam Mekam i musalla</i>	<i>među znacima i slavom</i>
<i>Nakon hiljade, na početku hiljade</i>	<i>Naš je tarih u hiljadi</i>

Barjaka je pet, četiri su na stranama četvrtaste osnove ispod gornjeg dijela kupole, a druga kupola je u unutrašnjosti Mekama ispod osnove. Tamo je kupola, a u sredini kupole veliki barjak na kojem je napisano poglavlje al-Fath, nekoliko talisuma i brojeva. Njegova pismena postavljena za vladavine Abasida izbljedom su, pa smo u sredini polumjeseca na barjaku uortali ime Uzvišenog Veličanstva tako da se njegova ljepota upotpunila. To su stanovnici Hrama mnogo hvalili. To je najviši i prvi od barjaka podignut u mekamima. Prvi koji je podigao barjak na putu Božijem bio je Halil, mir neka je s njim. Na njemu su bili izvanredno izrađeni natpis sa pismenima i brojevima, a mi smo uložili trud da ga opravimo i ukrasimo uz pažnju sultana na početku milenija, Murata, stožera i vođe, Bog uzvisio barjake njegove vladavine i proširio odredbe njegove pravičnosti i pobjede u materijalnom i duhovnom svijetu, na početku i kraju u ime Uzvišenog, Najvišeg i Najčasnijeg. Uslišaj, Bože, uslišaj!

Glava druga: Plan musalle iza Mekama

To je danas Mekam imama Šafije u kojem se obavlja obavezni kolektivni namaz, te namaz za obilazak-tavaf. Prije je Mekam imama Šafije bio iza, odnosno ispod luka koji i danas postoji po-

put ostalih Mekama imama kao što su Hanefijev, Malikijev i Hanbelov. Razlog da to bude Mekam Šafije datira od vremena sultana Kajtbaja. Za vrijeme hodočašća obavljao je namaz »tavafa«, zatim je obavljen namaz farz pa je on pokazao na imama Šafiju da dođe ispred njega i obavi namaz s njim, kao imam jer je bio zakasnio za imamom. Naime, Mekam je bio opće mjesto molitve za sve koji obilaze, ne dozvoljava se ograničenje za jedno vrijeme budući da onaj koji obilazi nije slobodan za vrijeme namaza a dva rekata namaza tavaf iz Mekama su sunnet. Ja bih rekao i molim Boga da me uputi na pravi put:

Dvije strane, odnosno dva krila iza Mekama su mihrabi. Na njima stoji brava koja se zaključava i čiji ključ se nosi zajedno sa ključem Kabe i otvara kada se i ona otvori. Kadgod se obnovi brava na Mekamu stavlja se i stara. Prozori vrata su se bili promijenili i pocnili od prevelikog dodirivanja i vremešnosti jer su još od vremena vladavine Abasida. Pozlatili smo ih nakon što smo otklonili rđu, namazali zlatnom mašću urađenom alkemijskom vještinom, pa su stanovnici Harema bili iznenađeni načinom pozlate i sjajem. Vjerovali su da je za pozlatu uloženo hiljade zlatnika iako je utrošeno svega pedeset zlatnika a to je uradio jedan dobri čovjek iz Buhare. Naki majstori su željeli da to upoznaju, ali je on zabranio rekavši: Da to nije rad na Mekamu ja ga ne bih radio ni za hiljadu zlatnika. Mi smo to ubrojali također u blagodati Mekama i njegove ajete. Svi časni prozori oko Mekama su pozlačeni a njihova unutrašnjost je ofarbana rukom tog čovjeka postojanom zelenom kineskom bojom koja ne nestaje pod uticajem kiše i kakva do sada nije upotrebljavana u Haremu. Njegovoj ljepoti izrade divili su se savremenici, a do sada ga niko nije nadmašio u rezbarenju i izradi natpisa. Iznad prozora, u krug, napisali smo mekamske ajete: *Wa id ġa'alna l-Bayta matâbatan li n-nâsi wa amna wa t-tahidû min Maġâmi Ibrâhîma musalla...* itd. do kraja ajeta.⁴⁷ Potom je iznad toga ispisan natpis Uzvišenog imena sa imenom vjerovjesnika, Bog ga blagoslovio i spasio, te deset imena donosioca radosnih vijesti. Imena Omera i Osmana došla su po tradiciji naspram prednjeg dijela musalle pri okretanju. Zbog toga mnogi stranci-odmetnici (*al-a ġâm ar-rafda*) i hasanidizejditi napustili su molitvu iza Mekama pa je i to jedan od mekamskih ajeta i čuda Farukovih, sunetskih. Uzvisi ih Bože, daj im čast i potporu, a ponizi predstavnike novotarije i njihove pomoćnike. Uslišaj! Zatim su oko imena deseterice donosioca radosnih vijesti, Bog neka je s njima zadovoljan, napisana imena dvanaest osmanskih vladara sa dobrim dovama za osvajanje i pobjedu, uz razne pohvale i čuda.

Što se tiče natpisa na plafonu musalle iznad glava onih koji molitvu čine iza Mekama, u centru njegovom, u sredini kupole napisano je Huwa, zatim časni ajet »*Huwa l-awwal wa l-ahir wa z-zâhir wa l-bâtin wa huwa bi kulli šay'in 'alîm*«⁴⁸ u smislu koji je donijelo mekamsko nadahnuće (?), a izvijestio svjedok mekam-

⁴⁷ Qur'an, II/125.

⁴⁸ Ibid. LVIII/3.

ski kao što je spomenuto u petom prizoru, u pripovjedanju sna. Zatim je oko ajeta napisano ime »Huwa« u dvanaest stalektita (muqarnas), u skladu sa dvanaest zviježđa Zodiijaka i imama. Zatim je napisano ime Uzvišenog u dvadeset osam ornamenata, u svakom ornamentu ime Uzvišenog sa pozlatom i *nesh-dželi pismom* prema broju mjesečevih stanica. Zatim, ispod njega napisane su u četvrtastom obliku riječi Uzvišenog: *Inna awwala baytin* do riječi »*sabîla*«⁴⁹. Zatim, oko toga u krug napisan je časni salavat, Muhamedov i Ibrahimov. Iznad prozora, na prvim pločama povezanim s njima napisane su riječi Uzvišenog: *Wa id yarfa 'u Ibrâhîmu l-qawâ'ida* do riječi »*min as-salihîna*«.⁵⁰ Od te četiri ploče iza Mekama a iznad dva stupa ostavili smo jednu za kronogram u stihu. Što je podneseno sultanu da pošalje iz daha svoje visosti kao što je poslao i hronogram Časnog Harema ako Uzvišeni Bog da. Zatim je oko časnog refrefa u krug napisan Prvi među ajetima Kur'ana, »*ayatu l-Kursiyy*«. Pismena su sva *dželi-nesh*, rubinove boje, od zlata i lazura sa sunašcima između pismena u četvrtastom geometrijskom obliku. Do sada takve nisu napisane ni u jednom od hramova i mekama. Gledaoci su zadivljeni ljepotom njihove izrade i dekoracije tako da je u njima, izrečena pohvalnica:

*Kao da je dvorac Adna
Donijele ga ruke moćnih*

*Preseljen iz Kuće mira
Pozlatom i kalemima i td. kao što
je navedeno.*

Što se tiče osnove Mekama ona je zelena, obojena zelenom svjetlom kineskom bojom koja se ne gubi pod uticajem kiše što je provjereno. Savršenstvom zelenila ona zanosi oči gledaoca. Boju je napravio veliki majstor iz Buhare koji je slikarski zanat učio kod Kineza i tamo se istakao. Vidio sam kako ga majstori iz Meke bojkotuju iz zavisti pa sam zaželio da ga upoznam. Radeći na Mekamu proćuo se i uzdigao iznad drugih. Poslije toga zaposlili su ga potomci Hasana na poslovima klesanja (*naqš*). Što se tiče predmeta obješenog u kupoli musalle, iza Mekama, iznad glava onih koji obavljaju molitvu to je pozlaćen kandilj na kojem je napisan ajet »*an-Nûr*« sa talismanom i to u krug. Oko kandilja je pečat Sulejmanov dekorisan nojevim jajetom i raznim resicama od zlatnih i svilenih niti. Do sada nije obješeno ništa slično u hramovima (*maqâmât*) Harema i njegovim kupolama. Na jednom jajetu napisana su u ukrug dva stiha bijelim pismom na zelenoj podlozi:

*Veličanje Mekama pripada Bogu
Tarih mi rekao moj prijatelj*

*Za moj murâd, moju želju
Na vama je obnova mog Mekama.*

Kronogram na jeziku sultana, jezikom Halila, mir neka je s njim. To je po formi i značenju najljepši kronogram iz ove umjetnosti. Što se tiče dva stupa, oni su danas na dvije zelene osnove. Bili su od plavog granita, pa smo ih mi ofarbalili u bijelo zelenkastim kines-

⁴⁹ Ibid. III/96.

⁵⁰ Ibid. II/127.

kim bojama izvanredne ljepote i vještačkog slikarskog kolorita. Na njihovim kapitelima su dvije osnove od bijelog mermera, a prije su bile od ind. drveta koje je strulo. Mi smo ih pozlatili različitim posupcima, rezbarijama i pismenima hadisa u vezi sa Svetim hramom. Oko časnog hadisa napisano je osam stihova u pohvalu Mekama i o stupa od strane minbera, na njegovu kapitelu je u četvrtastom obliku napisan Ahmedov hadis: Ko dođe na hodočašće i posjeti moj grob nakon moje smrti isti je kao i onaj ko me posjetio za života. Oko časnog hadisa napisano je osam stihova u pohvalu Mekama i o njemu:

*Kako divan je Mekam
Kako divna je musalla
Bio prijesto našeg oca
Kao što je dvorac Adna
O ti znače, o mekanski
Obnovi ga naš sultan
To je Murat sin Selima
Kazao mu Duh presveti*

*Ibrahima mir neka je s njim
U njoj su veliki znaci
Došao iz Vrta mira
Preseljen iz Kuće mira
Neka tako vječno traje
s pijetetom, poštovanjem
stožer doba i imam
Sad obnovio si ti Mekam*

Što se tiče stuba od strane Zemzema, na njegovoj prvoj osnovi naspram drugog stuba napisano je također u obliku zvijezda beta i gama(*al-farqadân*) osam stihova u pohvalu Mekama i članova njegova doma koje smo od Boga obavezni da volimo prema Časnoj Knjizi: Reci: Ne tražim za ovo nikakvu nagradu od vas osim ljubav prema rodbini⁵¹, a to su potomci Alije, Akila, Džafera i Abasa kojim je zabranjeno dati milostinju u znak veličanja i poštovanja budući da je to prljavi dio imetka, Bog da nam da koristi od njih i ljubavi prema njima.

*To je Mekam i musalla
Divni li su što dolaze
Članovi Doma su lađa
Članovi Doma su vođi
Seyyid gavs svog vremena
Hasana što pobijedi ljepotom
Naši su seyidi ko svjetiljke
Voliti ih dužnost nam je*

*Divan li je to Mekam
velikani i vođi
Svim ljudima utočište
I vodiči iz tmine
Priključio nas je slugama
I beskrajnom predanošću
u nizu uvijek poredani
O Harima s poštovanjem*

Rekao bih: Što se tiče četiri ugaona stuba od granita oko unutrašnjeg dijela Mekama, s njima se spajaju olovne rešetke sa svih strana. Na njihovim prednjim stranama napisana su imena bivših vladara, ne znamo koje to učinio. Na jednom od njih napisano je ime sultana Kalavuna sa hronogramom i dovom, na drugom ime

⁵¹ Ibid. XLII/23.

kralja al-Ašraf, na trećem ime Kajtbaj, na četvrtom ime al-Gûrî. Na vratima je napisano ime marhuma, sretnog šehida, sultana Sulejmana, milost i zadovoljstvo na njega. On je obnovio neka mjesta početkom svoje vladavine. Što se tiče sultana s početka milenija i prajem stoljeća on je obnovio cio Mekam koji nije niko u potpunosti obnavljao skoro šest stotina godina. Zato, uz najvišu zahvalnost (Bogu) mi smo ga obnovili naklonošću njegovom presvijetlom i njegovo ime smo napisali na osnovama, stupovima i pločama zajedno sa imenima njegovih velikih djedova, na prednjem dijelu Mekama i u njegovoj unutrašnjosti. Otkrili smo i tragove (djela) drugih vladara čija su pismena bila izbrisana. Revitalizirali smo ih pozlatom ploča i glačanjem. Ljudi su se za to zahvaljivali našem sultanu budući da je revitalizirao djela islamskih vladara na ovom časnom mjestu i uzvišenom Mekamu koji je dobio na ljepoti i time što su se pokazala i djela vladara. O njima je rečeno:

Kako divan je to sluga

Kako divne su zemlje

Svak' ispuni svoju želju

Božja milost na njih

U ovoj svetoj zemlji

Velikih sultana

Izljev dobra u miru

da se prospe i izlije⁵²

Gornjim stihovima završava se osnovni dio četvrtog poglavlja prve verzije, odnosno druga glava završnog dijela druge verzije i kao što se vidi iz naprijed navedenih tekstova među njima postoje dosta velike razlike. Utisak je da je autor uložio dosta napora u proširenje u drugoj verziji što je svakako doprinijelo kompletnijem prikazu ovog objekta.

U ovom, završnom dijelu četvrtog poglavlja prve verzije, odnosno trećeg i četvrtog dijela završnog poglavlja druge verzije autor donosi mjere ovog objekta i kratak izvještaj o radu na njegovoj rekonstrukciji. I ovdje postoje značajne razlike između dvije verzije, čak i u posljednjem dijelu teksta gdje se navodi sudski dokumentat-hudžet prepisan iz siđžila suda u Meki, a sačinjen po završetku radova na ovoj rekonstrukciji. Ovdje, kao i u prethodnom tekstu, on navodi najznačajnije podatke koje je sakupio u toku izvođenja radova sa posebnim naglaskom na dosljednom čuvanju tradicije ovog objekta u pogledu lokacije, dimenzija i dekoracija u njegovu unutrašnjem dijelu. U tom smislu on piše:

Rekao bih: Običaj je velikih historičara kao što je na primjer u historiji al-Azrakî, njihov prvak i uzor, da navode mjere mekanskih hramova (al-maqâmât), svetih mjesta, i uzvišenih znamenja što predstavlja i jednu od odredbi pobožnosti. Al-Azrakî u svojoj historiji kaže: Što se tiče mjera Mekama, on je dug jedan aršin i četvrtast je. Veličina njegova gornjeg dijela je četrnaest puta četrnaest pedljeva. U donjem dijelu je isto. Dužina svačke strane je devet pedljeva, a širina deset puta deset pedljeva. Širina kamene osnove je dvadeset i jedan pedalj. Sredina mu je četvrtasta. Dva stopala koja ulaze u

⁵² *Fadlu l-Maqâm*, fol. 72a—81a.

kamen imaju sedam pedljeva, a njihov ulaz je kos. Između dva kamena stopala ima dva pedlja čiji se srednji dio istanji od dodira. Na Mekamu je četvrtasti krovni sanduk od željeza, a na njegovom zadnjem dijelu dva lanca koji dolaze do dna sanduka na kojem se zaključavaju dvije brave. Ovo je mjesto na kojem je Mekam danas, 1001. godina a na istom mjestu je bio i za vrijeme božjeg poslanika i nakon njega. Kao što je spomenuto njegovo mjesto nije mijenjano izuzev u vrijeme velike poplave koja je zahvatila Meku i odnijela ga do kraja (dna) grada. Našli su ga, vezali u platna Kabe i o tom obavijestili našeg gospodina, Omera, vladara vjernih, Bog neka je zadovoljan s njim. Omer je bio užasnut i uplašen kada je došao iz Medine na ramazansku umru. Mjesto mu se nije raspoznavalo jer ga je poplava bila zbrisala. Stoga je on sakupio sve ljude pitajući ih za mjesto. Posavjetovali su se i složili gdje je bio. Izmjerali su sve strane čije su mjere poznavali ljudi u koje su imali povjerenja. Nakon premjeravanja i utvrđivanja lokacije u prisustvu ovih ljudi vladar vjernih vratio ga je na njegovo prvobitno mjesto i sve oko njega uredio kao što je i ranije bilo.⁵³

Kao što smo spomenuli u prethodnom tekstu postoje sasvim male razlike između dvije verzije. U preostalom dijelu, međutim, te razlike su daleko veće budući da je autor dodao čitave cjeline u drugoj verziji. Stoga smatramo za potrebno da ovaj dio prevedemo posebno iz svake verzije.

U prvoj verziji stoji:

»Potom, slabašni, potišteni i skrušeni rob, nakon što ga je opunomoćio sultan da renovira Mekam na čemu je počeo raditi po dobijanju dozvole od gospodina Husni Mawla Sayyid Hasana, Bog na njega neka izlije svoju dobrotu i obilje i neka je zadovoljan sa njim, prvacima na pravom putu, kaže: »Posavjetovao sam se sa uglednim ljudima iz grada, doveo ih do Mekama, izmjerio ga u njihovu prisustvu i polkazio da vide u kakvom je stanju bio ranije bez bilo kakvog uveličavanja ili umanjivanja kao što je bila Omerova tradicija koju sam prihvatio i čijom stazom sam krenuo u skladu sa riječima Božijeg poslanika, Bog ga blagoslovio: Na vama je moj sunnet kao i sunnet pravojernih halifa, Božje zadovoljstvo neka je na sve njih. Uslišaj! O tome sam napisao mekanski dokument-hudžet u prisustvu uglednih učenjaka na osnovu mjera stručnjaka i procjene graditelja o njegovu stanju. Dokument sam prepisao iz sidžila koji se čuva u sudu Časne Meke, Bog neka joj poveća čast i veličinu do Dana suda, pa sa njim završavam ovaj traktat. Bog jedino upućuje, daje iz obilja. On je jedini osvajač. Ovo je kopija sa originala bez dodavanja i oduzimanja, a Bog je jedini garant od koga se traži pomoć i na koga se oslanja.«⁵⁴ (fol. 28a, b)

U drugoj verziji, međutim ovaj tekst je pretrpio znatne izmjene, pa glasi:

»Potom... uz najveću zahvalnost, jezikom zahvale slabašni, potišteni i skrušeni rob kaže: Nakon što ga je postavio (opunomoćio) sultan

⁵³ *Tamkinu l-Maqâm*, fol. 31a.

⁵⁴ *Ibid.* fol. 31a, b.

milénija, Murat, Bog neka mu ispuni želje u obje kuće, da renovira Mekam, počeo je s tim po traženju dozvole od gospodina Husniġa Mawla Seyyid Hasana, Bog neka na njega izlije svoju dobrotu i neka bude zadovoljan svim uglednicima koji vode na pravi put, nakon što je to bilo zastalo zbog malih sredstava kojim sam raspolagao (u rukopisu je upotrebljen izraz »fi yadi«). Mekam je bio skoro pred padom, pa sam ja sakupio ugledne ljude iz grada, doveo ih do njega i pokazao im. Stručnjaci su ga premjerali sa svih strana bez ikakvog dodavanja ili oduzimanja kao što je i bila tradicija koju sam prihvatio od Omera i čijom stazom sam išao u skladu sa riječima Božijeg poslanika, Bog ga blagoslovio i spasio: Na vama je moj sunnet i sunnet pravovjernih halifa, božije zadovoljstvo neka je na sve njih. Šejh Izuddin, Bog mu se smilovao, rekao je: Zapisao sam dok sam bio u Meki sedamsto pedeset treće godine visinu Mekama od tla, a bila je pola aršina i četvrt, mjereno aršinom koji se koristi za mjerenje platna. Gornji dio Mekama ima četvrtast oblik, a dužina svaġe od četiri strane je pola aršina i četvrt. Stopala su po sredini posrebrnena, a duboka su sedam i po kirata. Mekam je danas u željeznom sanduku. Oko njega je prozor (rešetka) od željeza čija širina je sa desne i lijeve strane musalle pet aršina i osminu, a dužina prema Kabi dva kirata manje od pet aršina. Iza prozora je musalla sa dva kamena stuba i dva kamena sa strane. Dužina musalle iznosi pet aršina i šestina. Od sanduka (okvira) prozora koji je u unutrašnjosti do šadrvana Kabe ima dvadeset aršina, dvije trećine i osmina. Sve su uobičajene mjere aršina. Završene riječi iz djela »Bahru l-'amîq«.⁵⁵ Što se tiče uobičajenog aršina, on iznosi dvadeset četiri skupljene širine prstiju bez palca u skladu sa brojem slova u (sentenci): »Lâ ilâha illa l-lâh«. Prst se sastoji od šest dijelova (ša 'rât), a ti djelići od šest manjih djelića. Ovako prenosi imam Muhamed Dijarbekri, autor djela »Târîhu l-ġamîs« (Hronika četvrtikom) u traktatu »Dimenzije Kabe«, neka je Uzvišeni Allah učini časnom do Dana odluke.

Četvrti dio: O hudġdzetu mekamskom i mjerenju pri gradnji sultana Murata, imama i stožera, sultana s početka milénija i stoljeća, Allah neka uzvisi barjake njegove vladavine i sačuva granice imperije svojom pažnjom do Dana odluke. Potom... Pošto je napisan Mekanski hudġdzet u prisustvu stanovnika Harema nakon što su ga premjerali stručnjaci i ocjenili graditelji on je prepisan u sidġil koji se čuva u Časnoj Meki, Allah neka joj poveća čast i veličinu. Hudġdzet sam prepisao i s njim završio svoj traktat moleći za blagoslov u blizini Mekama uz prisjećanje na veličanstveni Omerov poduhvat koji ovim činom slijedim, a Bog je staratelj od kojeg se traži pomoć i na kojeg se oslanja.⁵⁶

Nakon ovog teksta slijedi tekst hudġdzeta-sudskog dokumenta koji je autor prepisao iz sidġila mekanskog suda. Međutim, iako u prethodnom tekstu navodi da je hudġdzet prepisao iz sidġila »bez do-

⁵⁵ Djelo pod naslov »Al-Bahru l-'amîq fi manâsiki l-mu'tamir wa l-hâġġ ilâ l-Bayti l-'atîq« napisao je Abû l-Baqâ as-Saġânî (759/1358—854/1450). Usp. C. Brockelmann, GAL, II, str. 175.

⁵⁶ »Fadl al-Maġâm, fol. 82a, 82b.

davanja, odnosno oduzimanja» tj. sasvim precizno u ovom tekstu postoje takođe razlike između dvije verzije. Iako male one ipak ukazuju na nedosljednost (da li autora ili prepisivača, nismo sigurni), pa ćemo stoga donijeti prijevod huddždžeta iz druge verzije budući da je kompletan, a uporedo sa tim ukazat ćemo na odstupanja, odnosno razlike u prvoj verziji. Ako međutim, zanemarimo ove razlike koje su ipak formalne prirode vrijednost huddždžeta ističemo iz drugih razloga. Naime, to je zvanični dokument koji najrečitije govori o radovima koje je organizovao naš Ali-dede. Pored toga, u uvodnom dijelu njegovu određuje se direktnije i status Ali-dedea u redovima vlasti i inteligencije. Ovdje se on spominje kao »uzor uvaženih i poštovanih učenjaka, ponos šejhova i dobrih ljudi koje rese mnoge vrijednosti i jedinstvena svojstva savršenosti, navodi se njegovo mjesto rođenja (*âl-Bosnawî mawlidan*) i pripadnost halvetijskom redu (*al-halwatî al-malâmî mašhadan*)⁵⁷ što je rijedak podatak kada je on u pitanju. Iz glavnog teksta huddždžeta koji postavlja kratak izvještaj o radu na objektu vidimo takođe ozbiljnost poduhvata kojeg se prihvatio, način organizacije posla, pristup poslu, što je posebno istaknuto. Stoga huddždžet na neki način predstavlja rezime traktata i osmišljava postupak autora koji svoj posao na restauraciji Mekama kruniše ovom hronikom.

Prijevod sudskog dokumenta-huddždžeta sačinjenog po završetku radova na restauraciji Mekam-i Ibrahima pod vođstvom Ali-dede Bošnjaka:

U ime Boga, Milosnika Samilosnog

Hvala Bogu, Gospodaru svjetova, a blagoslov i mir na najvećeg poslanika (u prvoj verziji »na našeg gospodina i velikana« (*'alâ sayyidina wa mawlânâ*), njegovu rodbinu i sve ashabe. Povod pisanja ovih pismena i skladanja ovih redaka je taj što je nakon što je izdata časna i uzvišena sultanska naredba i uzvišena carska zapovijed, punovažna uz pomoć neograničenog gospodara, datirana 1001. godine po časnoj hidžri, a koja uključuje renoviranje Mekama našeg gospodina Halila-Ibrahima, mir neka je s njim, (u prvoj verziji ovdje je dodato: na našeg vjerovjesnika i na njega neka je najvrijedniji blagoslov i najljepši pozdrav), posredstvom uzora plemenitih učenjaka, uzora šejhova i dobrih vjernika, nosioca brojnih vrlina i jedinstvenih savršenstava, našeg dobročinitelja (*mawlânâ*) šejha Ali-dedea ibn Mustafâ al-Bosneviya po mjestu rođenja i *halvetije malâmije* po usmjerenju (*mašhadan*) (u prvoj verziji stoji: šejha Ali-dede ibn hadži Mustafe ar-Rûmija al-Bosnavija), Bog neka bude s njim zadovoljan i neka poveća njegovu dobrotu i bogobojaznost izljevom svog dobra (u prvoj verziji: Uzvišeni Bog neka uvijekovijeći njegove zasluge i poveća mu dobrotu i bogobojaznost) a uz angažovanje ponosa cijenjenih kadija (u prvoj verziji još dodano: »izvora dobrote i riječi«), sluge ahmedanskog zakona u Svetoj zemlji, Abdurrahmana al-Hanafija (u prvoj verziji: Abdurrahman efendije sina Muhameda al-Hanefija), postavljenog tada da zamjenjuje naiba u hramu Meke (u prvoj verziji: u časnoj Mekci) i zamjenika Hrama mekanskog, Uzvišeni neka uvijekovijeći njegovu dobrotu (u prvoj verziji bez riječi »Uzvišeni«).

i na drugom svijetu. Uslišaj Bože!

Prepisivanje ovog časnog primjerka rukopisa završeno je rukom najponiznijeg, slabašnog roba, Muhameda Neš'ata sina Husejna Hilmi-je, dvadeset sedmog redžepa godine 1273.

SUMMARY

TWO VERSIONS OF THE CHRONICLE ON MEKAM-I IBRAHIM

Among the works of Ali-dede Bošnjak, the Chronicle on Makam-i Ibrahim holds a special place as the most complete work about this building in the Kaba. It was written in two versions: the first one is a report to the Sultan concerning the completion of restoration work on the building entitled »Tamkinu l-Maqam fi Masgidi l-haram« (The Establishing of Maqam in the Holy Place) and the second version is a treatise, that is, an extensive work-chronicle about this building called »Fadlu l-Maqam wa l-Masgidi l-haram« (The value of Maqam and the Holy Place).

In this paper both versions are presented, pointing to the number of similarities and differences between them. The extract from the last chapter, dealing with the description of the building and its construction is also presented together with the text of a hujjet (court document) about the restoration, and also several verses composed by the author of the tractate in the Arabic language on the occasion of the completion of these works.

This article also describes the formal structure and the contents of cited versions with special stress on the chapter relating to the »avails« connected to this object where its esoteric and exoteric dimension is presented; that is, the history of this construction is completed from its origin to the restoration at the beginning of the 17th century. In this way, the notion of the Chronicle is completed too.